

10. Там само. - Арк. 25-27.
11. Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського Національної академії наук України. Інститут рукопису (далі - НБУВ ІР). - Ф.Х. - Спр. 7144. - Арк. 1-13. - Спр. 7143. - Арк. 1-6. - Спр. 7142. - Арк. 1-6 зв.
12. НБУВ ІР. - Ф.І. - Спр. 11580. - Арк. 1-4.
13. ІМФЕ ІР. - Ф.4. - Спр. 134. - № 5.
14. Там само. - № 4.
15. Там само. - № 1-2.
16. Там само. - № 3.
17. Там само. - № 6.
18. Там само. - № 7.
19. Там само. - № 8.
20. Там само. - Спр. 133. - № 1.
21. Там само. - № 2.
22. Там само. - № 3.
23. Там само. - № 4, 9.
24. Там само. - № 5.
25. Там само. - № 8.
26. Там само. - № 7.
27. Там само. - № 10.
28. Там само. - № 11.
29. Там само. - № 12.
30. Там само. - № 6.
31. Там само. - № 13.
32. Там само. - № 14.
33. Там само. - № 15.
34. ІР НБУВ. - Ф.202. - Спр. 30. - Арк. 1-9.
35. Ульяновський В.І., Абросимова С.В. Листи Я.П.Новицького до Д.І.Яворницького // Український археографічний щорічник. - Вип. 1. - К., 1992. - С. 369.
36. ІР НБУВ. - Ф.202. - Спр. 205. - Арк. 1.
37. Там само. - Спр. 206. - Арк. 1.
38. Там само. - Спр. 207. - Арк. 1-2.
39. Там само. - Спр. 208. - Арк. 1.
40. Там само. - Спр. 209. - Арк. 1.
41. Там само. - Спр. 210. - Арк. 1.
42. Там само. - Спр. 211. - Арк. 1-2.
43. Там само. - Спр. 212. - Арк. 1.
44. Там само. - Спр. 213. - Арк. 1.
45. Там само. - Спр. 214. - Арк. 1.
46. Там само. - Спр. 201. - Арк. 1.
47. Там само. - Спр. 204. - Арк. 1.
48. Там само. - Спр. 203. - Арк. 1.
49. Там само. - Спр. 176. - Арк. 1.
50. Там само. - Спр. 202. - Арк. 1.
51. Там само. - Спр. 201-204. - Арк. 1.
52. Там само. - Спр. 223-224. - Арк. 1-3.
53. ІМФЕ ІР. - Ф.4. - Спр. 135. - № 3.
54. ІР НБУВ. - Ф.202. - Спр. 201-204. - Додатки. - Арк. 3-4.
55. Там само. - Арк. 5.
56. Там само. - Спр. 226. - Арк. 1.
57. Там само. - Спр. 214. - Додаток 1. - Арк. 1.

Ігор Левенок

РОЛЬ ІДЕОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В РАДЯНСЬКІЙ ПАРТИЗАНСЬКІЙ МЕМУАРИСТИЦІ В РОЗРІЗІ СТОСУНКІВ О.Ф. ФЕДОРОВА ТА І.М. БОВКУНА

Тематика досліджень, що стосувалися радянського руху опору в Україні під час радянсько-німецької війни, завжди посідала особливе місце в радянській історичній

науці. Тогочасне політичне замовлення ставило перед дослідниками цілком конкретну мету – висвітлити всенародний характер боротьби українського та інших народів проти окупантів в тилу, її героїку, звитяжність і головне - показати “керуючу та направляючу” роль партії в цій боротьбі. Привабливість дослідження проблем, пов’язаних саме з радянським партизанським рухом, відзначалася досить високим ідеологічним потенціалом, а також ґрунтовною джерельною базою. Вона складалася як ще за часів війни, так і в післявоєнний період, у більшості своїй за рахунок учасників воєнного лихоліття – колишніх партизанів.

Ледве чи не всі командири партизанських загонів, з’єднань відразу ж після закінчення війни поміняли свої автомати на ручки і сіли писати мемуари. Одним з таких мемуаристів став командир Чернігово-Волинського партизанського з’єднання О.Ф. Федоров. Його книга “Підпільний обком діє” повністю відповідає тогочасній політичній доктрині і вищевказаним критеріям. По закінченні війни звання двічі Героя Радянського Союзу забезпечило Федорову високі посади у вищих ешелонах влади. Він фактично стає упорядником та монополістом у плані висвітлення партизанського руху в межах не тільки області, а й усього Поліського краю. Автор “Підпільного обкому” дуже прискіпливо ставився до праць, присвячених історії партизанського руху на Чернігівщині. Досить сказати, що майже всі книги з цієї тематики виходили тільки з його відома і з його рецензів.

Досліджуючи перипетії, пов’язані з радянським партизанським рухом на Чернігівщині та його висвітленням, автор звернув увагу на той факт, що не всі мемуаристи зображали події такими, якими їх хотіла бачити партійна верхівка. Зокрема, йдеться про колишнього командира партизанського з’єднання “За Батьківщину” Івана Михайловича Бовкуна. [З’єднання діяло на півдні Чернігівської області, наприкінці війни його особовий склад нараховував 3009 бійців. – І.Л.] Його книга “Солдати другого фронту”, видана Львівським газетно-журнальним видавництвом у 1957 році, викликала шалений гнів з боку партійних босів на чолі з Федоровим. Після виходу книги проти Бовкуна розпочалася справжня війна на газетних шпальтах. Чернігівська обласна газета “Деснянська правда” 29 березня 1959 року опублікувала статтю Ф.Короткова та В. Яременка – колишніх членів підпільного обкому партії – під назвою “Витвір наклепника і кар’єриста”. Наступного дня з’явилася стаття самого Федорова у газеті “Радянська Україна” під назвою “У спотвореному вигляді”. Статті безпосередньо торкалися особисто і Бовкуна, і його книги. Автор книги звинувачувався в них у тому, що він *“неправильно, тенденційно розповідає про бойові дії партизанських загонів, зокрема, у Носівському, Ніжинському і Бобровицькому районах”*. Федоров писав, що він, *“як безпосередній учасник партизанського руху на Чернігівщині і керівник партійно-комсомольського підпілля, аж ніяк не може погодитися з оцінкою обстановки та дій партизанських загонів у Носівському, Ніжинському та Бобровицькому районах. Оцінка дана з неправильних, тенденційних позицій. В книзі спотворено показано дії партизанських загонів, зведено наклеп на їх керівників, зокрема на комуністів, які були організаторами, душею партизанської боротьби в тилу ворога”*. Таку реакцію з боку Федорова та його “команди” можна пояснити тим, що автор книги “Солдати другого фронту” справді піддає сумніву та критиці стратегію, яку обрала партійно–номенклатурна верхівка щодо організації партизанських загонів та бойових дій проти окупантів. Він вказував на помилки, які призвели до значного послаблення партизанського руху на півдні області, а саме: бездіяльність та непрофесіоналізм партійних керівників районів та області у військових справах.²

Ці статті (прочитавши їх, не важко здогадатися, що вони взаємопов’язані) довершили розправу над Бовкуном. Його було виключено з партії, книгу проголошено “шкідливою” і вилучено з обігу, над ним розпочинається низка судових процесів за начебто перевизначення своєї влади, яку він проявив, коли розстріляв командира та комісара Бобровицького партизанського загону – товаришів Бабича та Брусиловця (вони разом зі своїм загonom не вели ніяких дій проти німців, і на прохання Бовкуна об’єднати зусилля для спільних дій проти ворога відповіли категоричною відмовою, за що і були розстріляні, а бійці їхнього загону, зрештою, об’єдналися із загonom Бовкуна).³

Доведений до відчаю опальний партизанський командир намагається відстояти свою правоту, і останнім кроком до пошуків справедливості для нього стає лист, який він написав особисто М. Хрущову. Уривки з цього листа автор наводить для того, щоб дати повну картину подій. *“...29 березня 1959р. в Чернігівській обласній газеті “Деснянська правда”*

надрукована стаття Короткова та Яременка “Випів наклепника та кар’єриста”, слідом за нею в газеті “Радянська Україна” з’явилася стаття самого Федорова “В спотвореному вигляді”. Обидві статті торкаються мене особисто, а також моєї книги “Солдати другого фронту”, яка вийшла у Львові в 1957 році. Кожна людина може критикувати будь-яку книгу, її автора різко та без жалю, але те, що написано Коротковим та Яременком, а також Федоровим, нічого спільного з критикою не має. Перекручування фактів, брутальна видумка, фальсифікація – на цьому будують свої демагогічні заяви та роблять висновки автори. Федоров спотворює те, що вважає за потрібне, замовчує те, що не на його користь, навіть не дивлячись на те, що протирічить сам собі на кожному кроці, в кожному абзаці... В статті Федорова підкреслюється, що саме він був керівником партійно-комсомольського підпілля та партизанів Чернігівщини. Одночасно він у своїй книзі “Підпільний обком діє” зізнається, що перші місяці приходилося тільки блукати по області в пошуках загону Попудренка. Але в статті про мою книгу він стверджує, що вже в перші місяці окупації Чернігівщини там діяли великі партизанські з’єднання. Таким чином, якщо з’єднання воювали з ворогом тоді як Федоров блукав сам по селах, то, скоріш за все, не його заслуга в їх виникненні. Як бачимо, не Федоров був єдиною вирішальною силою в розвитку партизанського руху, його організації. Відданий ідеям партії, Радянській владі, народ не чекав, поки схаменеться Стратилат [секретар Носівського райкому партії. – І. Л.], поки прийде в свою область Федоров. Народ підіймався на боротьбу з фашизмом. Що стосується керівної ролі партії, то Федоров просто ігнорує зміст моєї книги. Його не було в з’єднанні “За Батьківщину”. Про нього писати не було чого. Він не намагався з нами зв’язатися, не надавав нам допомоги. До 1943 р. аж до самого розформування з’єднання від нього до нас не прийшов жоден зв’язівець. Федоров і не підозрював про існування на Чернігівщині з’єднання “За Батьківщину”, яке складалося з декількох тисяч бійців. Нея – Федоров зводить наклеп на партію, говорячи, що в книзі “Солдати другого фронту” не видно її керуючої та направляючої ролі. В той час, коли Федоров не спромігся поцікавитись, що робиться в нього під боком, як живуть та борються партизани на півдні Чернігівщини. Там дуже мало лісів і з’являтися в тих районах було небезпечно, за тисячі кілометрів від Москви, партія направила до нас свого представника Я. Р. Овдієнко, який став нашим радником, партійним керівником. Але Федоров вважає, що тільки послання на його власну персону може свідчити про те, що в з’єднанні “За Батьківщину” мало місце партійне керівництво. Якщо в книзі показані інші, а не він, Федоров, таким чином виходить, що і керівна роль партії не відображена автором. Невпадково в книзі самого Федорова “Підпільний обком діє” читач не знайде й, навіть згадки про те, що відбувалося в районах Чернігівщини, де, власне і нога самого Федорова не ступала, як жили одним життям з партизанами, керували ними, воювали, боролися з ворогом такі посланці ЦК, як наш Яків Романович Овдієнко, який виправляв ситуацію там, де провалив її Федоров. Хто ж тоді, я чи Федоров, замовчує організаційну роль партії? Ні, нема в книзі й натяку на з’єднання “За Батьківщину”. А воно, повторюю, нараховувало не одну тисячу партизан. Ні словом не обмовився про з’єднання Героя Радянського Союзу Ю. Збанацького, Тарануценка. Ці та інші партизанські колективи ні на жоден грам не зобов’язані ні своїм народженням, ні діяльністю командирів Чернігівсько-Волинських партизан, про їх дії Федоров дізнався тільки вже після закінчення війни. І він свідомо замовчує їх роль, оскільки Федоров вважає, що якщо на Чернігівщині і не було когось окрім нього, то і бути не могло. Тому ним і було затіяно цькування на мою адресу”.⁴

Цей лист не допоміг Івану Михайловичу Бовкуну. Довгих 7 років знадобилося йому, щоб хоча б частково відновити своє добре ім’я, спаплюжене наклепами. Апелюючи до ХХІІІ з’їзду КПРС, вже в 1965 році він напише: “За роки Великої Вітчизняної війни мені довелося бути одним з організаторів і командувати найбільшим на Україні партизанським з’єднанням “За Батьківщину”. Про славетні бойові діла цього монолітного колективу я хотів розказати в книзі “Солдати другого фронту”.⁵ Таким чином, можна припустити з великим відсотком вірогідності, що О. Федоров справді не міг змиритися з тим, що хтось інший, а не він претендував на роль організатора одного з найбільших партизанських з’єднань не тільки в області, а й в країні. Користуючись довір’ям у правлячих кіл як колишній “керівник партійно-комсомольського підпілля та партизанського руху на Чернігівщині”, він зробив все, щоб лише його власне ім’я асоціювалося з непримиренною боротьбою “народних месників”.

Серед архівних документів знаходимо довідку під грифом “секретно”, котра яскраво свідчить про наміри тоталітарної верхівки створити єдину історичну доктрину щодо висвітлення партизанського руху, яка б, у свою чергу, задовольняла ідеологічні потреби . “Райкомам КП (б) У була дана директива скласти та затвердити звіти про діяльність

підпільних райкомів КП (б)У. Після отримання звітів райкомів комісія в повному складі або через окремих її членів шляхом виїзду на місця перевіряла достовірність викладеного в звітах матеріалу, одночасно вивчаючи і на основі багаточисельних бесід з учасниками підпілля та партизанського руху, і зібраних документів, по узгодженню з членами підпільного обкому та їх вказівкою, доповнювало або змінювало окремі факти, які неправильно або неповно показували дійсний стан речей...⁶ Жоден звіт про діяльність будь-якого партизанського загону області не проходив поза увагою Федорова. Не став виключенням і звіт з'єднання "За Батьківщину" за період німецької окупації 1941-1943 років. Підтвердження цьому знаходимо знову в архівних документах. "Перед підписанням звіту членами підпільного обкому та затвердженням його, звіт був переданий бувшому секретарю Чернігівського підпільного обкому КП (б)У товаришу Федорову Олексію Федоровичу, який після детального ознайомлення запропонував внести ряд доповнень, а саме: більше показати керівну роль ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, більшовицького підпілля, більш повно висвітлити роль нашої розвідки та участі жінок"⁷.

Звичайно, ніхто не наважився перечити всемогутньому Федорову – звіт було перероблено, а "на гору" полетіли кляузи типу: "Бовкун в звіті про діяльність партизанського з'єднання неправильно висвітлив історію створення партизанського загону, ігнорував роль підпільного Носівського райкому партії та його секретаря Стратилата. Чернігівський обком партії, затверджуючи звіт партизанського з'єднання "За Батьківщину", це відмітив у своєму рішенні та виклав історію створення партизанського з'єднання та його бойову діяльність як це було б в дійсності."⁸ Це був страшний удар, котрий міг звалити будь-кого. Іван Михайлович викреслювався з історії партизанського руху в Україні з тавром "наклепника та кар'єриста". Постановою бюро обкому КП (б)У зазначено: "Вважати керівником більшовицького підпілля та партизанської боротьби протягом усього періоду окупації Носовського району[один з районів, де активно діяло з'єднання "За Батьківщину". – І. Л.] тов. Стратилата Михайла Івановича."⁹

Зрештою, останню крапку у дослідженні теми ставити ще рано. Оскільки проблема, яка пов'язана з переглядом та переробкою мемуаристичної літератури – партизанського епосу часів німецько-радянської війни, – дуже гостра, принаймні на сьогодні. Розв'язання її потребує від дослідників великих зусиль та наполегливості. Але з упевненістю можна сказати, що ці зусилля не виявляться в майбутньому марними і ті "білі плями", які мають місце в історії партизанського руху, будуть заповнені без перекручень та кон'юнктури.

Російський історик Карамзін писав: "Холодний попіл мертвих немає захисників, окрім нашої совісті". Цей фактор і має стати гарантом відновлення історичної справедливості.

Джерела та література:

1. Федоров О.Ф. У спотвореному вигляді // Радянська Україна. – 1959 – 30 березня.
2. Бовкун І. Солдати другого фронту. – Львів, 1957– С. 126-132.
3. ДАЧО. – Ф 470. – Оп. 16 - Спр. 154. – Арк. 5.
4. Ємельянов В. Партизани. – Ніжин, 1998 – С. 126-142.
5. ДАЧО. – Ф 470. – Оп. 16 – Спр. 154. – Арк. 8.
6. ДАЧО. – Ф 470. – Оп. 16 – Спр. 20. – Арк. 27.
7. ДАЧО. – Ф 470. – Оп. 16 – Спр. 20. – Арк. 28.
8. ДАЧО. – Ф 470. – Оп. 16 – Спр. 154. – Арк. 6.
9. ДАЧО. – Ф 470. – Оп.16 – Спр. 27. – Арк. 257.

Ніна Полетун

НАЩАДОК СЛАВНОГО РОДУ

Пошуки, проведені в Держархіві Чернігівської області, дали цікаві результати: віднайдені документи про предків Олександра Миколайовича Сполатбога.

Як з'ясувалось, походили вони з Польщі (мабуть, цим пояснюється досить незвичне,